

Jakab E., Stipendiativus aediliciae,
Szeged 1993., 33-42. p.

II. fejezet PIACFELÜGYELET RÓMÁBAN

5.§. Az aediles curules feladatköre

Az *aediles curules* Róma azon magistrátusai voltak, akik az *urbs* közrendjének fenntartásáért feleltek. Általános rendészeti tevékenységükön belül magánjogi szempontból különös jelentőséget kapott piacfelügyelői működésük. Vásárrendészeti szabályaik és ehhez kapcsolódó bíráskodási joguk keretében alakult ki az eladói kellekszavatosság jogintézménye. Az eladott áru rejtett fizikai hibáért való helyállást előíró rendeleteik megértéséhez ismerünk kell általános rendészeti tevékenységüket és a beavakozás módját, ahogyan a közrend megővése illetve helyreállítása érdekében felleptek. A következőkben a *magistratura* történetéből azokat a vonásokat emeljük ki és tárgyaljuk részletesebben, amelyek a magánjogi jogintézmény kialakulása szempontjából lényegesek.

A) A Róma korai történetéből rendelkezésünkre álló források igen kevés információval szolgálnak a tiszttség kialakulásáról és az *aediles* eredeti feladatköréről. Maga az elnevezés – az ókori terminológia szerint – az *aedimnus*, *aedimnus* szavakból vezethető le, amelyek bizonyos templomi tisztéseket jelöltek. Az *aediui* két típusát említik a források. Egyrészt működött egy úgynevezett *aedimnus minor*, aki naponta nyitotta és zárta a templom épületét, takarította a helyiséget. Másrészt létezett az *aedimnus major*, aki felügyelt a templom berendezésére, az áldozati ajándékokra, vigyázott a templom vagyontárára és dokumentumaira¹. Az *aedilis* szó etimológiai története tehát a tiszttség szakrális gyökereire enged következtetni².

A feladatkörre vonatkozóan a források elég sematikus magyarázattal szolgálnak³. Varro és Festus szerint az *aedilis* működése a vallási célokat szolgáló épületek és a magántulajdonban álló házak felügyeletére vonatkozott. Pomponius hangsúlyozza, hogy az *aediles* kezdetben plebejusi tiszttségviselők voltak⁴. Az *aediles* vezették a plebs kultuszait. Nevük legtöbbször a Ceres-templommal összefüggésben kerül

¹ Karlowa, *Rechtsgeschichte* 249., Kübler, *Geschichte* 93.

² Mommsen, *Staatsrecht* 473., Karlowa, *Rechtsgeschichte* 249., Kübler, *Geschichte* 93., Siber, *Verfassungsrecht* 64., F. De Martino, *Storia della costituzione Romana I*, Napoli 1958, 288., Latte, *Religionsgeschichte* 407., Rickman, *Corn Supply* 34., K. Loewenstein, *The Governance of Rome*, The Hague 1973, 62.

³ lásd Jakab, *Aediles curules* 135. és k.

⁴ A fenti idézett forrásokkal szemben kélelyét fejezte ki W. Kubitschek RE I, 448. Szerinte az itt felsorolt feladatkör nem lehetett az *aediles* eredeti feladatköre.

említésre. Az Aveninuson álló Ceres-templomot a hagyományok szerint a Kr.e. V. században alapították.⁵ Az *aediles* tradicionális feladata volt, hogy ebben a templomban őrizték a *plebs* dokumentumait. Ezek közül a plebejusok életviszonyait érintő *senatus consulta* voltak a legfontosabbak.⁶ Valószínűleg ők árverezték el azokat a vagyonokat, amelyek a *leges sacrae* megsértése miatt a Ceres-templomhoz kerültek.⁷ Az *aediles* működése azonban nem csupán a Ceres-templomhoz kötődik, hanem általában a plebejusok vallási kultuszának élen állottak. Ezért működésük visszanyúlhat a Ceres-templom megnyitását megelőző korszakra is.⁸

Livius⁹ szerint már igen korán, Kr.e. 428-ban az *aediles* feladata volt, hogy az idegen istenek kultusza és a hazai istenek idegenszerű tisztelete ellen fellépjenek, majd a gallok betörése után ők vezették a város újjáépítését.¹⁰ Siber¹¹ azon a véleményen van, hogy az *aediles* a szakrális tevékenység mellett már kezdetől fogva bizonyos rendészeti feladatokat is elláttak.

Róma korai történetében tehát a *magistratus* két fő jellemzője a plebejusi jelleg és a szakrális feladatkör.¹² A latin városok korai történelmében a profán és a szakrális tevékenység természetes egységet alkotott a tisztviselőkkel. A közigazgatást ellátó hivatalnokok egyben áldozatokat mutattak be a közösség nevében. Az is gyakori jelenség volt, hogy a vallási tevékenység vezetői a jogszolgáltatás feladatait is ellátták. Ezt tanúsítja a felirat, amely egy *praefectus iur(i)dici(undo) et sacris faciendis*-t említi.¹³ Hasonló

magistrátusokról számos forrás tudósít Itáliából, akiket Rómán kívül is gyakran *aedilesnek* neveztek.¹⁴

A fenti néhány adat azt bizonyítja, hogy az *aediles plebis* kezdetben elsősorban szakrális feladatokat láttak el. A köztársaság végeire illetve a *principatus* elejére azonban a vallási feladatkör már teljesen feledésbe merül és a piacfelügyelői, rendészeti tevékenység jellemző erre a magistrátusra. Hogyan magyarázható ez a fejlődési vonal? Kurt Latte a hasonló görög fejlődéssel vont párhuzamot, így következtetett a

valószínű római gyökerekre.¹⁵ A templomok élen a görögöknél is mindig valamilyen „felügyelő” álltak. A nagy vallási ünnepekre pedig a Mediterraneum minden kultúrájában jellemző volt, hogy nagyon is világias, népszerű és gazdag vásárok kíséretében kerültek megrendezésre.¹⁶ Ilyen vásárokat tartottak rendszeresen Rómában is, többek között a Ceres-szentély közelében.¹⁷ A vallási ünnepek ideje alatt mindenütt a templom papjai voltak kötelesek gondoskodni arról, hogy a vallásos tevékenység e kísértőjelenségei is rendben, békésen folyjanak le. A fentiekből arra lehet következtetni, hogy a Ceres-templom mellett vásárok szabályozása, felügyelete hasonlóan a templom tisztviselőinek, azaz az *aedilesnek* a feladata volt.¹⁸

Mivel az *aediles* tevékenysége nem csupán a Ceres-templomhoz kötődött, hanem a plebejusi kultusz általános előjárói voltak, valószínű, hogy minden nagyobb plebejusi vallási ünnepség alkalmával ők látták el az igazgatási, felügyeleti teendőket. Ez

⁵ Latte, *Zwei Exkurse* 355.; Garnsey, *Famiae* 168.

⁶ Liv. 3,55,13 a Kr.e. 355. esztendőről: *institutum etiam ab istodem consulibus ut senatus consulta in aedem Cereis ad aedilis plebis deferrentur*, hasonlóan Cic. de leg. 3,20,46. Livius szerint a szenátusz határozatait Kr.e. 449-őtől őrizték a Ceres-templomban.

⁷ Karlowa, *Rechtsgeschichte* 250.

⁸ V.ö. H. Siber, *Die plebejischen Magistraturen bis zur lex Hortensia*, Leipzig 1936, 9.

⁹ Liv. 4,30,11.

¹⁰ Liv. 6,4,6.

¹¹ Siber, *Verfassungsrecht* 64.

¹² A szerzők kezdetben kétségek nélkül elfogadják a fent idézett antik forrásokat és abból indulnak ki, hogy a korai időkben az *aediles* mint „Gebäudeherren” működtek. Mommsen ezen tézisének bírálatai lásd Latte, *Zwei Exkurse* 355. A magistratura plebejusi jellege is megkétszerezhető Meghaladottá vált az az elmélet, hogy amíg Róma korai történelmében a patriciusok két konzult és két quaestort állítottak, addig a plebejusok ezen példa alapján saját kormányzattal rendelkeztek a két tribunus és azok segédjei, a két *aedilis* személyében – így Mommsen, *Staatsrecht* II 473., Karlowa, *Rechtsgeschichte* 250. Ezt már Siber, *Verfassungsrecht* 4. bírálja. Az az elmélet, hogy az *aediles* kezdetben csupán a *tribuni plebis* segédjei voltak, két forrástámaszkodók: Dionys. 6,90,2, 6,95,4 és Zonar. 7,15,10. Siber hangsúlyozza, hogy mindkettőt görög forrás és sokkal későbbi időből származik.

¹³ CIL 14, 4002, v.ö. Latte, *Religionsgeschichte* 407.

¹⁴ V.ö. E. Kornemann, *Klio* 5 (1905) 82., és *Klio* 14 (1914) 192. és k. Kornemann ismerteti a *pagi*, a kerületek vagy törzsek belső közösségi szervezetét Itáliában. Az *aedilis* hivatali cirtusok eredetének feltételezi. Összehasonlítja az egyes itáliai városok alkotmányát és a példák gazdag láthatáit sorakoztatja fel, ahol az *aediles* közigazgatási vagy szakrális feladatokat láttak el. Ezek alapján feltételezi J. Lipsius, *SZ* 3 (1883) 200., hogy e tisztiség sokkal ősibb, mint a római köztársaság, és latin gyökerei vannak. Ezzel szemben Kubitschek *RE* I, 449. úgy véli, hogy az *aediles* későbbi elterjedésével is magyarázhatók az analog források, és a tisztiség korai történetére nem rendelkeznek bizonyító erővel.

¹⁵ Latte, *Religionsgeschichte* 407.

¹⁶ A legfrissebb kutatásokkal e téren M. Wörle, *Stadt und Fest in kaiserzeitlichen Kleinasien*, München 1988, könyve szolgál. Jóllehet az általa elemzett felirat későbbi eredetű, mégis következtetni lehet belőle ezen ünnepek megrendezésének szokásos körülményire. Nagyon valószínű, hogy a fobb vonások semmi sem változtak az évszázadok alatt. Hasonló szabályozást találunk az Andaniából, *Syll.*³ 736, 75., és k. illetve az Eleusisből, *IG* III² 1013, 48. származó feliratokban. Az agoranomoszhoz lásd összefoglalóan G. Busolt-H. Swoboda, *Griechische Staatskunde* I, München 1920–1926, 491. és k.

¹⁷ Liv. 3,55,7. Ezek a „templom békéjének védelmében” megrendezett vásárok jelentették ebben az időben az egyetlen lehetőségét az államközi áruscserére. A Ceres-kultusz valószínű görög eredetéről ír Garnsey, *Famiae* 169.

¹⁸ V.ö. Latte, *Zwei Exkurse* 337., valamint ehhez a tézishoz csatlakozva A. Heuß, *SZ* 64 (1944) 130. ff.165.

a gondolatmenet magyarázatot ad a vallási és vásárfelügyelői tevékenység összekapcsolódására.

B) Az *aediles curules* azon magistrátusok közé tartoztak, akiket megilletett a *sellae curulis*¹⁹ és a *toga praetexta*²⁰ viselésének joga. Az *aediles curules* megválasztása a *comitia tributa* hatáskörébe tartozott és a választást a konzulok vezették.²¹ Varro *De re rustica* című művének harmadik könyvében az állattenyésztésről szóló beszélgetésbe éppen egy *aedilis*-választás tudósításait szötte bele.²² A feltörekvő római polgárok egyéni karrierjében fontos állomás volt ez a tiszttség.²³ Akinek nem sikerült a továbbjutás, azt később mint egykori *aedilist* emlegették.²⁴ A hivatalukról megvált *aediles* helyet kaptak a szenátusban.²⁵

A megválasztott *aediles curules* szolgák és segéddek kíséretében járták a várost, bár *lictorok* nem illettek meg őket.²⁶ Plautus néhány vígjátékában nem minden él nélkül utal az *aediliszek* arrogáns és parancsolgató viselkedésére.²⁷ Az *aediles curules* ugyan *magistratus minores*²⁸ voltak, amelyeket nem illettek meg az *imperium*, így a római törvények értelmében elvileg lehetséges lett volna ellenük hivatali idejük alatt is

keresetet indítani, bíróság elé idézni őket.²⁹ Gellius idejében azonban az *aediles* már akkora tekintéllyel rendelkeztek, hogy senki sem mert élni ezzel a joggal.³⁰

Néha visszaéléseikről is olvashatunk: egyikük személyes ellenségének a házáit rombolatta le hivatali hatalmát kihasználva,³¹ egy másik igazságtalanul perelt be magánszemélyeket,³² egy harmadik egy prostituáltat zaklatott.³³ Ezek a visszaélések azonban nem lehettek tipikusak, hisz az egykori *aediles* tetteit inkább nagy elismeréssel őrizte az emlékezet. Például szolgái erre egy Cicero-részlet, ahol a szónok a leghíresebb *aediliszeket* méltatja.³⁴ Róma történelméből jól ismert, híres családok nevei sorakoznak itt, mint e tiszttség betöltői.³⁵

Cicero³⁶ a következőképpen osztályozza az *aediles* feladatkörét: *cura urbis, cura annonae, cura ludorum solennium*. Leghosszabb ideig a pompásan megrendezett ünnepi játékokra emlékeztek a rómaiak. Ezen ünnepi játékokkal kapcsolatban az *aediles* nemcsak mint a közrend fenntartói tevékenykedtek, hanem gyakran ők fedezték a rendezés költségeit is.³⁷

²⁹ Az *imperiummal* rendelkező magistrátusok ellen ugyanis hivatali idejük alatt nem lehetett per indítani, v.ö. D 2,4,2 Ulp. 5 ed.: *In ius vocari non oportet neque consilium neque ... neque ceteros magistratus, qui imperium habent...* Hasonlóan D 4,6,26,2 Ulp. 12 ed. Egyébként a magistrátusok által esetlegesen okozott károkat nem az állam, hanem maga a magistrátus személyesen tartozott kártérítési felelősséggel, v.ö. Polyo. 6,15,10. A keresetet azonban csak hivatali idejének lejártára után lehetett elvileg beadni, v.ö. D 47,10,32 Ulp. 42 Sab. Ez a szabály bizonyos visszaélésekre is ösztönözhetett. Így Caesariól jegyezték fel, hogy semmitől sem tartott annyira, mint hivatali idejének esetleges lejártától. Nem akart ugyanis hitelezőinek záskánnyává válni, v.ö. B. Kübler RE 14, 428.

³⁰ Gell. NA 13,135.

³¹ Cic. Sect. 95.

³² Cic. Sect. 77.

³³ Gell. NA 4,14,1-2.

³⁴ Cic. de off. 2, 57.: *Quantquam intellego in nostra civitate inveterasse iam bonis temporibus, ut splendor aedilicianum ab optimis viris postulare, laque et P. Crassus cum cognovire dives tum copis functus est additicio maximo munere, et paulo post L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo Q. Mucio magnificentissima aediliciane functus est, deinde C. Claudius App. J. multo post, Lucullus, Hortensius, Sullanus, omnes autem P. Lentulus me consule viri superiores; hunc est Scaurus imitans; magnificentissima vero nostri Pompei munera secundo consulatu; in quibus omnibus quid mihi placeat, videt. V.ö. az ismert *aediliszek* listáját F. R. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic* II, New York 1952, 466. és k.*

³⁵ Flaviusról is megjegyzi Pomponius, hogy betöltötte ezt a tisztiséget, lásd Földi A., *A libertinusok leszármazóinak közigazgatási helyzete a köztársasági és császártani Rómában*, Jogtörténeti Tanulmányok 6 (1985) 99.

³⁶ Cic. de leg. 3,3,7.

³⁷ Utalásokat találunk erre már Plautusnál: Poen. 1011. és k., Persa 159. és k., v. ö. Spranger, *Skavonfiguren 62. További források* Cic. Verr. 5,14,36, pro Mur. 19,40, Liv. 10,47,4, 23,30,16, 24,43,7, 25,2,8, 27,6,19, 27,21,9, 27,36,8, 28,10,7, 29,11,12, 29,38,15, 31,50,2, 33,25,1.

¹⁹ Gell. NA 7,9,6. Cic. Verr. 5,14,36, Liv. 7,15, Val. Max. 2,5,2.

²⁰ Plin. nat. 9,39,137, Cic. cum sen. gr. 8, 5,12, Liv. 7,1. A vonatkozó irodalom áttekintését lásd H. J. Wolff, *Roman Law*, Oklahoma 1951, 34. és k.

²¹ Varro rust. 3,17,1, Gell. NA 7,9,2, Cic. Planc. 20,49. A hivatal megszerzésének feltételeire lásd B. Kübler RE 14, 411. és k.

²² Varro rust. 3,2,10, 3,17,1, 3,17,10.

²³ Cicero többször említi írásában, így de off. 2,39, Brut. 323, de leg. agr. 2,3, hogy ő minden hivatali *suo anno* töltött be, azaz a *lex Villia annalis* által rögzített minimális életkorban. Így 37 éves korában volt *aedilis curulis*, 40 éves korában *praetor* és 43 éves korában *consul*.

²⁴ V.ö. Varro rust. 1,7,10, Cic. Piso 2,88, Cic. de off. 2,57, Veil. 2,26,3, Serv. Aen. 5,4.

²⁵ Cic. Verr. 5,14,36, v.ö. Kartowa, *Rechtsgeschichte* 251., W. Kubitschek RE 1, 452.

²⁶ Cic. pro Cluent. 126, Cic. Sect. 95, Gell. NA 13,13,4.

²⁷ Plaut. Stich. 352. és k., Rud. 374., Capt. 800. és k.

²⁸ V.ö. Mommsen, *Staatsrecht* II, 483. és k.

Az *aedilis curules* egyik tipikus feladatköre, a *cura ludorum solemnium* valószerűleg az ünnepi játékokon kezdetben ellátott rendészeti funkcióból alakult ki.³⁸ Livius³⁹ úgy tudja, hogy az *aedilis először* Kr. e. 310-ben léptek fel ebben a szerepben, amikor a diktátor Papirius Cursor triumphusán a fórum felújításától gondoskodtak. A *ludi Romani* szervezése kezdetben egyedül a konzulok tisztségére volt, de az *aedilis* egyre több „kiszolgált munkát” vállaltak mellettük, míg végül a játékok rendezése teljesen az ő kezükbe csúszott át.⁴⁰ Ezenkívül bizonyos szakrális jellegű játékokat hagyományosan az *aedilis* szerveztek.⁴¹

Később az ünnepi játékok szervezése a politikai reklám fontos része volt, ezzel lehetővé népszerűsége szert tenni a választópolgárok körében.⁴² Az *aedilisz* tisztséget tehát az egyéni karrierben a szavazatokért vívott küzdelemben jól ki lehetett használni. A nép többszörre azt a jelöllet részesítette előnyben, aki korábban mint *aedilis* nagyvonalú és pazar játékokat rendezett. Sulláról maradt fenn az a történet, hogy amikor a praetorok választásán jelöltette magát, nem kapott elegendő szavazatot. Sikertelenségét ő maga azzal magyarázta, hogy pályafutása során nem volt *aedilis curulis*, kihagyta ezt a státust. A nép viszont elvárta volna tőle, hogy előbb *aedilisznek* pályázzon, mert arra számítottak a rómaiak, hogy ő majd különlegesen szép játékokat rendez. Sulla ezt figyelmen kívül hagyta, és egyből praetornak jelöltette magát, a családott nép viszont nem szavazott rá.⁴³

A játékok nagy politikai jelentősége miatt egyre inkább túlzásba vitték a pazarlást. Caesarról maradt fenn az a történet, hogy ő volt az első, aki mint *aedilis curulis* az apja temetésére rendezett ünnepségen az arénát ezüsttel díszítette fel és a gladiátorok ezüst fegyverekkel harcoltak a vadállatok ellen.⁴⁴ A túlzott pazarlás megakadályozására a *principianus* idején rendeleteket bocsátottak ki. Suetonius

Tiberistől jegyezte fel, hogy *ludorum ac munerum impensas contrivit mercedibus scaenarum recisis paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis*.⁴⁵

A *cura annonae* mint *aedilisz* feladatkör az utóbbi évek tudományos iró-dalmában szintén elsősorban szociális aspektusból került értékelésre.⁴⁶ Sokáig az *aedilis curules* gondoskodtak arról, hogy a *plebs* körében olcsó gabonát osszanak szét. Ezen feladat „nagyelőkör” ellátása révén éppúgy a későbbi karrier során jól kamatozó népszerűsége lehetett szert tenni, mint a fent említett ünnepi játékok pazar megrendezésével.

Az ingyenes állami gabonaosztást kezdetben csak éhínség vagy jelentős árdrágítás esetén szervezték meg.⁴⁷ A legkorábbi adat arra vonatkozóan, hogy a római állam egy magistrátust bízott meg a gabonaellátás megszervezésével, a Kr. e. 440–439-es évről került feljegyzésre. Livius⁴⁸ a megbízott L. Minucius mint *praefectus annonae* említi.⁴⁹ A Kr. e. 299. évre vonatkozóan már kimondottan az *aedilisz* említi, akik a gabonaárak megdrágítását energikus közbelépéssel megakadályozták. Ők maguk gondoskodtak a gabonaszállítmányokról és kiosztották azt a polgárok között.⁵⁰ Az ifjabb Gracchus által indítványozott *lex fumentaria* után a hatósági gabonaosztás általánossá vált és minden évben, havi porciókban adták ki a fejadagokat.⁵¹ Minután a gabonaellátás megszervezése állandó feladatként jelentkezett, egyre terheesebb kötelességet jelentett az *aedilis* számára. Ezért Caesar az *aediliszek* számát két új tisztség létrehozásával megnövelte, és a két új *aedilisz* az *aedilis centales* elnevezéssel jelölte. Az ő kizárólagos feladatuk lett ezennél a *cura annonae* ellátása.⁵²

C) A késői köztársaság *aedilisz* fontos állami tisztségviselői voltak, akik a Cicero által *cura urbis*ként megnevezett városrendészeti feladatkört is ellátták. Ez nagyon sokféle tevékenységet jelentett, amelyeket összefoglalóan és kicsit anakronisztikusan a „városi

³⁸ V. ö. W. Kubitschek RE 1, 456. és k.
³⁹ Liv. 9,40,16.

⁴⁰ Liv. 10,47,4, 23,30,16, 24,43,7, 25,2,8, 27,6,19, 27,36,8. Cic. Verr. 5,36. Dio Cass. 37,8,1.

⁴¹ V. ö. Liv. 34,54,3. Cic. harresp. 27. Dio Cass. 37,1. W. Kubitschek RE 1, 457.

⁴² Részben ehhez kapcsolható az a tradíció, hogy a magistrátusok a választási harcban ajándékokat szórtak a nép közé: gabonajegyeket, fa- vagy fémlaposkákat, v. ö. Benedek F., Iaculus missilium, Scr. Guarnio 5, Napoli 1984, 2110. és k.

⁴³ Cic. de off. 2,58. Plut. Sull. 5. A magistrátusok betöltését meghatározó *lex Villia annalis* ugyanis nem kövelette meg kifejezetten az *aedilisz* tiszttség betöltését a praetorság előtt, v. ö. B. Kubler RE 14, 406. Mint azonban Sulla esete mutatja, a gyakorlatban szokásos és ajánlatos volt először erre a hivatalra pályázni.

⁴⁴ Plin. nat. 33,16.

⁴⁵ Suet. Tib. 34,1.

⁴⁶ V. ö. Kunkel – Wittmann, Staatsordnung 615. további irodalommal.

⁴⁷ V. ö. Garnsey, Famine 167. és k.

⁴⁸ Liv. 3,32,2.

⁴⁹ Garnsey, Famine 170., 177. szerint valójában inkább egy urbanus lehetett. Livius saját korának terminológiáját vetíti vissza a múltba.

⁵⁰ Liv. 10,11,9, 10,9,10–14.

⁵¹ App. civ. 1,21. Plut. Caes. 8,4. Cic. Verr. 2,3,72. Liv. 10,11,9, 30,23,41, 30,26,6, 31,3,4, 33,42.

⁵² A további irodalomra vonatkozóan v. ö. Rickman, Corn Supply 34. és k., Garnsey, Famine 178. és k.

'közizgatási hatóságok' funkciójával rokoníthatunk. Ide tartozott a közúti forgalom⁵³, a vízvezeték és kutak⁵⁴, fűrdők és bordélyházak⁵⁵ felügyelete, a szerencsejátékok megiltása és üldözése⁵⁶, és a hivatalosan nem engedélyezett külföldi vallási szertartások elleni fellépés⁵⁷. Az *aediles* feladata volt az is, hogy *triumphus* illetve ünnepi játékok idején a közrendet biztosítsák⁵⁸. A templomi- és középületek épésén szintén ők örködték⁵⁹. Mivel Róma utcáinak és köztereinek rendjére is ők vigyáztak, intézkedtek arról, hogy vadállatokat a városban csak felügyelet és a szükséges biztonsági intézkedések megléte mellett lehessen sétáltatni⁶⁰.

Kiemelt figyelmet érdemel az *aediles curules* feladatköréből piaclfelügyeleti tevékenységük. Ők ügyeltek arra, hogy a piacon csak helyes súlyokat és mértékeket használjanak. A hamis súlyokat szétörtették⁶¹ és a rajtakapott kereskedő költséggére újakat készíttettek⁶². Az ilyen jellegű hamisításokkal szembeni állami fellépés egyébként már igen korán jelentkezett. A *lex Silia de ponderibus publicis*⁶³ a bűnösnek talált pénzbüntetéssel, vagyona felének elkobzásával fenyegeti⁶⁴.

⁵³ Ők gondoskodtak arról, hogy az utcákat burkolják, tisztítsák és a forgalmat akadályozó tárgyakatól szabadon tartják a rómaiak, v. ö. Plaut. Stich. 352, Suet. Vesp. 5, lex Jul. Munic. 2,50, 2,68, D 18,6,13(12) Paul. 3 Alf. epil. Az utóbbi Digesta-fragmentum szemléletesen mutatja az *aediles* határozott intézkedési stílusát. Egy római polgárnak újonnan vásárolt ágyakat szállítottak és ideiglenesen a háza előli az utcára pakolták le őket. Az *aedilis* éppen arra járt segídeivel, és az ágyakat hirtelen elhatározással összetörtette, mivel akadályozták a forgalmat. A jogtudóshoz intézett kérdés a kártérítés mlkétjére vonatkozott. Az *actio legis Aquiliae* indíthatóságáról v. ö. R. Kriickmann, SZ 60 (1940) 65; és k. és Th. Mayer-Maly, SZ 74 (1957) 364.

⁵⁴ Frontin. 95-97.

⁵⁵ Tac. ann. 2,85, Sen. epist. 86,10.

⁵⁶ Mart. 5,84, 14,1, v. ö. M. Kurylowicz, SZ 102 (1985) 185. és k.

⁵⁷ Liv. 4,30, 26,1, Cic. har. 22,24, v. ö. Siber, Verfassungsrecht 201.

⁵⁸ Liv. 25,1, 27,37, 11,102,7.

⁵⁹ Varro lingl. 5,81, Varro rust. 1,2,2, Cic. Verr. 5,14,36, Cic. Phil. 9,17, Paul. Fest. 13, CIL VI 3823.

⁶⁰ D 21,1,40,1 Ulp. 2 ed. acd. cur., D 21,1,42 Ulp. 1 ed. acd. cur., v. ö. Lenel EP³ 565.

⁶¹ Pers. 1,128, Juv. 10,10, D 19,2,138 Ulp. 32 ed. A súlyok és mértékek miniatúráit Jupiter capitoliumi templomában álltak, v. ö. Mommsen, Staatsrecht II, 500. Jf. 1. A hamis súlyok és mértékek elleni harchoz v. ö. F. Haymann, SZ 40 (1919) 351., P. Stein, Cambridge Law Journal 4 (1955) 226. és k.

⁶² V. ö. CIL 8, 3294, 9666, 9,1656.

⁶³ FIRA I 79, Festus 246f, Rotorndi, Leges publicae 473., a régebbi irodalmat összefoglalóan ismerteti R. Orsatio, BDR 44 (1936-37) 274. Jf. 193. Wlecker, RR 305. Jf. 95. és 425. Jf. 72. Kiemeli, hogy a *lex Silia* nyelvezete a XII t. korának jellegzetességét hordozza.

⁶⁴ V. ö. Rotorndi, Leges publicae 275., Siber, Verfassungsrecht 201., M. Kaser, SZ 67 (1950) 496. Jf. 91.

Az *aediles* szigorúan felléptek az uszorások ellen és megpróbálták az ár-tárgytást adminisztratív eszközökkel megakadályozni⁶⁵. Ennek során előfordult, hogy hatóságilag rögzítették az árakat. A rögzített árak nehezen egyeztetelhetők össze a szabad piacról alkotott elképzelésünkkel, amelyeket többnyire magától értetődően visszavetünk az antikvitás viszonyaira is. Forrásaink viszont kétségtelenül tartalmaznak ilyen adatokat. Így Plinius⁶⁶ arról tudósít, hogy Appius Claudius Caecus konzulskága idején 12 font olaj 1 asba került. Kr. e. 74-ben pedig M. Seius mint *aedilis curulis* gondoskodott arról, hogy a római nép egész hivatali éve során 1 asért 10 font olajat vehessen⁶⁷. Mindkét esetben adminisztratív eszközökkel szorították le az olaj árát. Rómában az olaj alapvető élelmiszeri cikk volt, ami arra utal, hogy az árszabályozásnak itt elsősorban politikai jelentősége lehetett⁶⁸. Plautus egyik komédiájában viszont általános érvénnyel említi az árak rögzítésének gyakorlatát: *quae improbas pro mercis viuo dominium pretio pauperet*⁶⁹.

Más források is tanúszkodnak az árak hatósági rögzítéséről. Kr. e. 89-ben a cen-sorok felső limitet állapítottak meg a Rómába importált görög borok áraira⁷⁰. Livius⁷¹ arról tudósít, hogy Cato a rabszolgapiácon vezetelt be hasonló intézkedéseket. Végül Apuleius regényének egyik részlete⁷² arra enged következtetni, hogy az efféle piaci beavatkozások egyáltalán nem lehettek ritkák.

Az *aediles curules* törekedtek arra, hogy a vásártereken eladásra kerülő áruk minőségét is kontroll alá vonják. Lehetőségük volt arra, hogy a tiltott árukkal való kereskedést megakadályozzák és a család szándékkal meghamisított árukat megem-misítsék⁷³. Plautus⁷⁴ szerint ez mindennapos jelenség volt: *Novi, Neptunus ita solet, quamvis fastidiosus aedilis est: si quae improbae sunt merces, iactat omnis*⁷⁵. Plautus

⁶⁵ Plaut. Milgior. 727 is utal erre, v. ö. Garnsey, Famine 108. és k., 182. és k.

⁶⁶ Plin. nat. 15,2.

⁶⁷ Plin. nat. 15,2, hasonlóan Liv. 30,26,5-6, v. ö. Garnsey, Famine 188.

⁶⁸ V. ö. Rickman, Com Supply 34. és k., aki hangsúlyozza, hogy a gabona- és olajárakat sokszor nem a kereslet-kínálat, hanem politikai szempontok határozták meg.

⁶⁹ Plaut. Milgior. 727, v. ö. Spranger, Sklavenfiguren 61, Leo, Geschichte 142.

⁷⁰ Heichelheim, Wirtschaftsgeschichte 467.

⁷¹ Liv. 39,44,3.

⁷² Apul. Met. 1,25.

⁷³ Plaut. Rud. 372 és k., Capt. 823-824, Apul. Met. 1,25.

⁷⁴ Plaut. Rud. 374.

⁷⁵ Azt, hogy az idézett rész eredeti Plautus-szöveg és római viszonyokat tükröz, Mommsen, Staatsrecht 500. Jf. 2. véleményével szemben bizonyította Fraenkel, Plautus 40. Spranger, Sklavenfiguren 61. szerint az *aediles* gúnys említése a *cura annonae*-ra utal. A szövegösszefüggés alapján azonban úgy tűnik, hogy

erős szatírával jeleníti meg az aediliszeket és Neptunushoz, a tenger istenéhez hasonlítva őket. A meglepő összevetés bizonyosan túloz, mégis következtetni enged a piacfelügyelők hatalmi pozíciójára. Az alapul szolgáló szatíráció valószínűleg megszozott volt a költő Rómájában.

Az Apuleius-történetben, amelyre fent már röviden utaltunk, az aedilisz hasonlóan semmisítette meg a kocsát halat, mivel minőségére érzékeny szemével azonnal érzékelte az áru hiványosságát, az aránytalanul magas áron pedig felháborodott⁷⁶. A jelenet kapcsán meg kell jegyezni, hogy az aedilisz a halak megsemmisítését rendelte el ahelyett, hogy azok visszavételére kötelezte volna a halkereskedőt és visszaadta volna vele a vételárát. A *redhibitio* tehát szóba sem került. Apuleius e jelenetben talán az *aediles curules* büntető-rendészeti szabályainak fonákosságát állítja pellengérré. A csalárd kereskedő megbüntetésével ugyanis csak részben tekinthető elintézettnek az eset. A piac megsértett rendjét helyreállították, de a rászédett vevő hal és pénz nélkül maradt.

Suetonius arról tudósít, hogy az aediliszek határozottan felléptek az engedély nélküli kereskedelem ellen⁷⁷: Claudius száműzött egy praetori rangú szenátort, mert az illető aediliszí működése idején megbüntette Claudius egyik bérlőjét, aki a várásban engedély nélkül árusított péksüteményt. Rádásul a *vilicus*, aki a bérlő érdekeiben közbelpélt, megkorbácsoltatta. A *mullasset* igealak arra enged következtetni, hogy a feketén kereskedőt talán pénzbüntetéssel sújtotta. A *flagellasset* viszont egyértelműen mutatja, hogy a *vilicus* testi fenyítéssel büntette. A tilozottan szigorú eljárás ellen tiltakozva Claudius elrendelte, hogy a süteményárusok bódéi a jövőben ne tartozzanak az aediliszek felügyelete alá.

Századokkal később Hieronymus⁷⁸ nosztalgijával tekint vissza az *aediles* szigorú vásári rendjére. Őt vallási okok vezérik, amikor visszatartja a nyereségelhajlászt és panaszkodik polgártársai életmódja miatt. Megjegyzi, hogy a múltban a szélhámosokat az aediliszek illetve az agoranomoszok visszatartották a durvább családoktól.

inkább piacfelügyeletiokről általában mondja ki véleményét a költő.

⁷⁶ Apul. Met. 1.25. Mommsen, Staatsrecht 504. II.1-el szemben Kaser, Jurisdiktion 174. II.7. jogai hangsúlyozza, hogy az idézett rész nem az aediliszek bíráskodási jogát, hanem büntetőjogi körű tanúsítja.

⁷⁷ Suet. Claud. 38.2.

⁷⁸ Hier. 125.16.

6. §. Ius edicendi

A *ius edicendi*⁷⁹ jelentette a magistrátus azon jogát, hogy hivatali évének kezdetén meghirdelhette, hogy működése alatt milyen főbb elvek szerint fog eljárni. Az ediktum az a „hirdelmény”, amelyben ezen alapelveket nyilvánosságra hozta.

Plautus szemléletesen parodizál egy ilyen ediktumot⁸⁰, amelyben a piaci árusok egész „búnlatstromát” sorolja fel. Ergastus, a jelenet főszereplője dühösen számolja a hentesek, halárusok és egyéb kiskereskedők csalsági módszereit és esküdjözik, hogy főrebre tanítja őket. Rámbeba szedésükre válogatott verésekkel fenyegetőzik:

Plaut. Capt. 813–822.: *Tum piscatores, qui praebent populo pisces foetidos, qui advehuntur quadripedanti crucianti cantherio, quorum odos subbasilicanos omnes abigi in forum, eis ego ora verberabo suppiculis piscariis, ut sciant, alieno naso quam exhibeant molestiam. tum lanii autem, qui concinant libris orbas oves, qui locant caedardos agros et duplam agniam danunt, qui petroni nomen indunt verveci sectario, eum ego si in via petronem publica conspexero, et petronem et dominum redam mortales miserumos.*

Hegio, a jelenet másik szereplője a következő megjegyzést teszi a fenti monológ hallatán⁸¹: „Úgy beszélsz, mint egy aedilisz az ediktumában, csodálom, hogy az acélok nem telték meg agoranomosznak”. A jelenetben az aediliszek említése nyíltan a komikum fokozását szolgálta, piacrendészeti szabályaikat ráadásul egy parazita szája adta Plautus⁸². Hegio megjegyzésében összevegyíti a görög és a római terminológiát:

⁷⁹ V.ö. Gai. inst. 1.6. E. Weiß, SZ 37 (1916) 166. A. Pezzana, IURA 7 (1956) 253. Leiter, Gewaltgedanke 287. E. Jobbe-Duval, Les decreta des Magistrats, St. Bonifante III, Milano 1930, 187. Ph. Meylan, Labco 2 (1956) 118. G. Pugliese, Il processo civile romano II, Milano 1963, 106. Kaser, RP 180. (Honsell-Mayer-Maly-Selb, RP 12. Az aediliszek *iurisdictio*jához áltólag Kaser, Jurisdiktion 173. és k. A *iurisdictio* és *imperium* viszonyáról folytatott vita nem tartozik szorosán témánkhoz. v.ö. erről P. F. Girard, L'histoire de l'organisation judiciaire des Romains I, Paris 1901, 228. Leiter, Gewaltgedanke 68. és k. P. De Francisci, St. Albertano I, 397. és k., Impallomeni, L'editto 109. és k., ehhez kritikával A. Pezzana, IURA 7 (1956) 252. és k. Kaser, Jurisdiktion 174. véleményéhez csatlakozva meddőnek lehet ítélni a vitát: „Vom Begriff des *Imperium* her ist mithin eine Aufklärung über Inhalt und Grenzen der ädilitischen *iurisdictio* nicht zu erwarten”.

⁸⁰ Plaut. Capt. 790. és k. A jelenethez v.ö. Fraenkel, Plautus 133. W. Buckland, The Roman Law of Slavery, Cambridge 1908, 445. és k. 534., 720. Spranger, Sklavenfiguren 61.

⁸¹ Plaut. Capt. 823.

⁸² Spranger, Sklavenfiguren 62. hangsúlyozza, hogy Erakori jelenség Plautusnál az, hogy római előjárók szavait rabszolgák szája adja.